

4У
3-91

1396/

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
ІНСТИТУТ ім. М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

ЗУБРИЦЬКА МАРІЯ ІВАНІВНА

БОЖКІВСЬКА ІМЕННИКОВА СЛОВОЗМІНА

Спеціальність: 10.02.02 -
українська мова

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ 1992

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313094

Київський педагогічний
інститут ім. О.М. Герського
БІБЛІОТЕКА

Робота виконана в Інституті української мови АН України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук
П.Ю.ГРИЦЕНКО

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук,
професор С.П.БЕВЗЕНКО
кандидат філологічних наук,
доцент Л.І.КОМАРОВА

Провідна організація – Кам"янець-Подільський державний
педагогічний інститут ім.І.І.Огієнка.

Захист відбудеться "18" грудня 1992 р. на засіданні
спеціалізованої ради /шифр К ІІЗ.ОІ.03/ в Київському державному
педагогічному інституті ім.М.П.Драгоманова /252030, Київ-30,
вул.Пирогова, 9/.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського
педагогічного інституту.

Автореферат розіслано "15" листопада 1992 р.

Вчений секретар
спеціалізованої
ради

В.Вишнева

Г.В.Вишневська

Актуальність дослідження.

Словозміна бойківських говірок ще не була об'єктом цілісного дослідження. Розрізнені свідчення про бойківську словозміну містять праці І.А.Панькевича, С.П.Бевзенка, Д.Г.Бандрівського, Я.О.Пури, І.Й.Ощипко, І.Г.Матвіяса, Я.Рігера. Фіксація лише специфічних рис говірки, що донедавна панувала в українській діалектології, не давала повного уявлення про словозміну як цілісний фрагмент граматичної будови говірок. У роботі вперше здійснено монографічний опис іменникової словозміни бойківських говірок з максимальним залученням різноманітної іменникової лексики, а не окремих заданих репрезентантів.

Актуальність дослідження проблем словозміни іменника зумовлена необхідністю систематизації даних на основі єдиної моделі діалектної словозміни як основи типології бойківської словозміни зі словозміною контактних українських говорів. Такий підхід до проблеми дозволяє:

- 1) виявити спільності і відмінності зіставлених діалектних словозмінних систем бойківських говірок та говірок надністрирянсько-бойківського і середньозакарпатсько-бойківського порубіжжя;
- 2) встановити типи відмінювання іменників на основі розмежування лексем за родами та релятивними морфемами-флексіями (з урахуванням характеру кінцевого приголосного основи);
- 3) описати виявлені в результаті такого дослідження особливості парадигматичних типів, розподіл лексем за типами;
- 4) визначити сталі й варіативні ланки в межах кожного типу і підтипу відмінювання;
- 5) встановити спільні і відмінні риси словозміни зіставлених бойківських говірок;
- 6) виявити результати міжпарадигматичної взаємодії.

Метою роботи є опис бойківської діалектної словозміни, дослідження варіативності у межах виявлених типів відмінювання, виділення сталих і варіативних ланок словозміни, визначення напрямів міжпарадигматичної взаємодії, дослідження асиметрії парадигми та відмінкової емоції.

Матеріалом дослідження послужили власні записи за спеціально складеною програмою, здійснені у двадцяти говірках Бойківщини, а також опубліковані праці з української діалектології та рукописні джерела відділу діалектології Інституту української мови АН України, кафедри української мови Дрогобицького державного педінституту ім. І.Я.Франка.

Методологічною основою дисертації є принципи системності та історизму, що передбачають дослідження явищ у зв'язку з іншими однорідними, з урахуванням їх синхронного стану і діахронії. Постановлені в дисертації завдання зумовили використання описового і зіставно-типологічного методів.

Наукова новизна роботи полягає:

а) у системному аналізі бойківської діалектної словозміни на базі максимального охоплення дослідженням іменникової лексики;

б) у типологічному описі словозміни опорних діалектних систем і говору як цілісності;

в) у відході від традиції описової сумарності – коли узагальнений образ говору складала сума специфічних рис розрізнених говірок, у створенні й використанні моделі-еталону для аналізу матеріалу.

Наукове значення дослідження і сфери його практичного застосування визначаються перш за все тим, що матеріали про бойківську словозміну розширюють уявлення про українську діалектну словозміну іменника в цілому, вводять у науковий обіг новий фактич-

ний матеріал, що дозволяє використовувати результати дослідження в синтетичних працях з української діалектології та історії української іменникової словозміни, а також при читанні вузівських курсів і спецкурсів. Одночасно методика вивчення говірки, членування її складу іменників на типи і підтипи відмінювання можуть бути використані при вивченні особливостей словозміни інших говорів української мови.

Апробація роботи. Дисертація обговорена на засіданні відділу діалектології Інституту української мови АН України. Окремі положення дисертації викладені у доповідях на республіканських та міжвузівських наукових конференціях (Дрогобич, 1990, 1991; Битомир, 1990; Львів, 1991).

На захист виносяться такі положення:

1. Неоднакове збереження архаїчних особливостей словозміни різними говірками, наявність міжпарадигматичної взаємодії, вияв фонетичних чинників зумовили функціонування в обстежуваних говірках різної кількості типів словозміни (від дев'ятнадцяти до двадцяти двох); при цьому спостерігається близькість, певна уніфікація словозміни іменника у межах усього бойківського ареалу.

2. При формуванні словозмінних типів релевантними є різні показники:

- а) семантичні (протиставлення назв істот і неістот);
- б) формальні (характер кінцевого приголосного основи);
- в) ступінь повноти парадигми.

3. Множинність парадигматичних типів зумовлюється системою морфологічних особливостей бойківських говірок. Специфіка вияву морфологічних властивостей лексем залежить від сукупності морфологічних, лексичних, семантичних і, частково, стилістичних факторів. Структурно-фонологічні особливості іменника в називному

відмінку однини у багатьох випадках дозволяють спрогнозувати наявність у її парадигмі певних морфологічних ознак.

4. У межах одного типу відмінювання іменників спостерігається наявність варіантів флексій; їх вибір обмежений і в більшості випадків залежить від роду іменника, його приналежності до категорії істот/неістот (іменники чоловічого роду), характеру кінцевого приголосного основи.

5. Для морфологічної системи бойківських говірок характерна міжпарадигматична взаємодія, що зумовлює трансформацію відмінкових флексій. Так, ствердіння чи збереження м'якості шиплячих, м'якість чи твердість кінцевого -р- (зокрема, у суфіксах -ар-, -ир-) детермінують зміни морфологічних характеристик парадигми, перехід іменників з одного до іншого типу відмінювання.

6. Типологія словозмінних систем говірок сусідніх з бойківськими - надністрянських і середньозакарпатських - переконує у наявності не тільки диференційних рис, а й інтегральних, які свідчать про спільність шляхів розвитку словозміни іменника у територіально суміжних діалектних системах.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків, бібліографії.

У вступі розглядається питання сучасного стану вивчення словозміни іменника, напрямки дослідження діалектної словозміни в цілому і бойківської зокрема. З'ясовуються існуючі в науці протиріччя у мотивуванні причин виникнення різних флексійних варіантів, в оцінці місця фонетичних явищ серед чинників формування бойківської діалектної словозміни, а також обґрунтовується актуальність теми, формулюються мета і завдання роботи, визначаються шляхи і методи дослідження, окреслюються новизна та основні теоретичні положення дисертації.

Перший розділ "Основні протиставлення в системі відмінювання іменника" присвячений аналізу базових категорій іменника, які в сукупності визначають його морфологічну сутність.

Питання ієрархії граматичних категорій іменника на сьогодні ще не має остаточного вирішення, хоча вважається ustalеним, що категорії роду, числа, відмінка характеризуються певною самостійністю.

У роботі основне протиставлення при відмінюванні іменників простежується на рівні категорій роду як головної диференційуючої ознаки іменника. Рід виступає класифікатором типів відмінювання, одним із засобів структурування парадигм; саме тому граматична категорія роду обрана як основний розмежувальний принцип у більшості праць із словозміни іменника (роботи С.П.Беззенака, І.М.Керницького, О.Лешки, Л.І.Комарової, Г.В.Воронич та ін.). Виділення певної категорії в системі іменних категорій має умовний характер: граматичний рід пов'язаний з числом; тільки в однині здійснюється послідовна диференціація за родами.

У поняття категорії роду вкладено протиставлення, що сигналізує про нейтральність чи нерелевантність статевих відмінностей позначуваних реалій: жіночого роду (немаркований член по відношенню до чоловічого роду); чоловічого роду (немаркований член по відношенню як до жіночого, так і середнього родів). До цієї категорії також належать опозиційні розмежування істот/неістот, осіб/неосіб, які характеризують лише немаркований чоловічий рід. У дослідженні іменники так званого спільного роду класифікуються за "структурою словозмінної моделі" (Попова Т.В.), тобто зараховуються до одного з трьох родів у відповідності з характером їх конкретної контекстної родової ідентифікації. У бойківських говірках хитання в роді і типові відмінювання зумовлюється перевагу-

но діянням аналогії, що часто спостерігається і у непрямих відмінках: тирп'і́у бо́уд'ови, мучи́ус'а щиро паску́ну; у о́ід', о́ід'н'а збо́ища; п'ішла́ у це́нтро. п'ішла́ у це́нтер. Функціонування іменників у мовленні підтверджує "двовалентність" багатьох з них, напр.: поломи́н', кобу́ч, Балчи́, рибо́ц'а, о́ід'ави́на (живаються у значенні чоловічого і жіночого родів), ва́р'а (жіночого і середнього).

Прикладом формальної диференціації родових варіантів лексем за флексіями можуть виступати іменники про́скур і про́скура, о́лєкіт і о́лєка́та, ра́тул і ра́туша, д́зер і д́зе́ра, бо́хони́ц' і бо́хони́ца.

У боїнівських говірках категорія числа має форми однини, множини, зрідка - двоїни (пор.: дві́ хат'і, три́ о́уц'і, шай'і о́д-в'і). Залишки колишніх форм двоїни спостерігаємо також у флексіях непрямих відмінків: о́иц'і, плєч'іц'і, двер'іц'і, пруди́ц'і. Форми множини іменників протиставляються формам однини як певне ціле, де центральною лінією протиставлення виступає відмінність однини і множини, їх участь у семантичному екстенціоналі слова як реалізаторів певного лексичного значення, а відмінкові і родові відмінності цих форм є їх внутрішньою диференціацією, причому більш "насиченою" виступає форма однини (Ярцева В.М.). Між членами згаданої опозиції не існує абсолютної рівноваги. Словозмінні форми іменника в однині і множині виступають формами двох конкретних, не повністю симетричних парадигм: множина може означати і одиничний предмет, а по відношенню до множини деяку кількість однакових предметів або всі предмети класу, що співвідносяться з рядом одиничних значень. Тоді протиставлення в системі категорії числа мають вигляд: во́лос - три́ во́лоси - вол'о́а; к'іс'и - дві́ к'істєк (к'істєк) - к'ісц'а, де форми вол'о́а, к'ісц'а виражають нерозчленовану (збірну) множинність, а форми з числівниками два - три - розчленовану.

Типовим явищем для бойківських говірок є наявність іменників з неповною числовою парадигмою – відхиленням у вживанні форм числа; це насамперед іменники *singularia tantum*. Деякі з них допускають опозицію однина/множина, що слід трактувати як специфічний прояв функціональної транспозиції, оскільки у формах множини цих іменників відбуваються додаткові семантичні зміни. Це передусім іменники, що вказують на різновиди: а) предметів і речовин (к'ілк'і мила, закарпац'к'і вина, ус'ак'і г'р'іук'и); б) велику масу чи інтенсивність вияву (велич'уз'н'і води, душка'і, м'р'р'з'э, страшн'і с'н'іг'и); в) емоційні та фізичні стани (г'ойки, с'м'іх'и, г'ойк'и, переверти, г'р'ачк'и, корт'ачк'и, д'уби); г) обряди (вич'ірк'и, зарубини, заручини, хрестини, сватанки). Сюди ж долучаються і власні назви, імена людей, від яких утворюються форми множини: наб'ідн'і ім'є'а по тих Італ'іях, Гемеріках; наші Ан'ці, Маріс'і.

Іменники *pluralia tantum* характеризуються більш архаїчним набором флексій порівняно з парадигмами інших іменників. Таке явище пояснюється меншою активністю вживання цих іменників у мовленні, що не сприяло формуванню уніфікованої моделі їх відмінювання: грабл'іу, грабл'ій, грабл'ом, грабл'ома, грабл'оми.

Парадигма реалізована у системі протиставлення відмінків; у бойківських говірках на підставі релевантних ознак виділяється сім відмінків.

Модель опису говірки

Беручи до уваги релевантні ознаки всіх типів іменника, обрано таку інваріантну модель-матрицю для опису діалектного відмінювання:

Чоловічий рід		Гін.р.	Сер.р.	Неповна числова парадигма
Істоги	Істоги- неособи			
Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи
Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи -
Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи
Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи
Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи
Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи
Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими твердими приголосними основи, крім задньоязикових	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи
Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи -	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими м'якими приголосними основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи
Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи
Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими задньоязиковими приг. основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими шиплячими приголосними основи
Граматикалізовані парадигми				
Лексеми з кінцевими твердими і задньоязиковими приголосними основи	Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими і задньоязиковими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими і задньоязиковими приголосними основи	Лексеми з кінцевими твердими і задньоязиковими приголосними основи
Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи	Лексеми з кінцевими м'якими і шиплячими приголосними основи

Кригеріями встановлення типів відмінювання служили: а) закін-

чення назального відмінка однини - вихідна форма; б) рід іменника;

в) характер кінцевого приголосного основи; г) розрізнення за семантичними категоріальними ознаками істот/неістот, осіб/неосіб (для іменників чоловічого роду). Тип може об'єднувати кілька підтипів.

Їх розглядати маємо як "діалектні варіанти" метасистематри" (Фром-лей С.В.; Буларова Л.М.).

Окремі лексеми, які в говірках не мають єдиної моделі відмінювання, вважимо граматикалізованими парадигмами. При списі об'єктив-

ської словозміни на перший план виступали завдання:

- 1) максимально повно виявити не лише типи відмінювання іменників, а й ступінь охоплення ними конкретного репертуару іменників;
- 2) простежити, чи за однаковими моделями відмінюються слова одного типу;
- 3) як залежить формування типу відмінювання від прояву певних категорій (істот/неістот, осіб/неосіб), а також морфологічних чергувань, акцентуації;
- 4) які флексії є постійними/варіативними і чим зумовлена їх варіативність;
- 5) провести зіставлення словозмінних афіксів у межах окреслених типів на матеріалі говірок бойківсько-середньозакарпатського і бойківсько-наддністрянського порубіжжя.

Аналіз словозміни бойківських говірок дозволив виявити максимально можливу кількість типів відмінювання: їх виявилось 22 і 4 граматиалізовані парадигми. Інваріантна наддіалектна модель охоплює:

Повна числова парадигма.

Чоловічий рід. Назви істот-осіб.

1. Тип /брат/; підтип /чолов'як/.
2. Тип /гэзда/; підтип /суд'а/.
3. Тип /вуйко/; підтип /тат'о/.
4. Тип /учитя'/.

Назви істот-неосіб.

5. Тип /орéў/; підтип /воўк/.
6. Тип /к'ін'/.

Назви неістот.

7. Тип /хл'іо/.
8. Тип /н'іж/; підтип /бук/.

9. Тип /грéб'ін'/.

Іменники жіночого роду.

1. Тип /д'іука/.
2. Тип /газлі́н'а/.
3. Тип /свѣха/.
4. Тип /вир'ба/.
5. Тип /дуча́/.
6. Тип /сестра́/.
7. Тип /н'іч/.
8. Тип /цёркоў/.

Граматикалізовані парадигми іменників.

1. Лексема /ма́ти/.
2. Лексема /кרוў/.
3. Лексема /гран'/.
4. Лексема /доўч/.

Іменники середнього роду.

1. Тип /вѣдрó/.
2. Тип /д'іуча́/.
3. Тип /плѣчѣ/.

Іменники неповної числової парадигми.

1. Тип /нас'ін'а/.
2. Тип /д'у́дзі/; підтип /вѣч'ірк'и/.

Оскільки для діалектної словозміни актуальною є фонетична система досліджуваних говірок, то в роботі наведені важливіші риси бобрівської діалектної фонетики, зокрема:

- 1) збереження голосних /ы, /а⁰/ у позиціях після губних, задньоближньових та сонорних (хлоп'и, баб'и⁰, д'іуки́, кол'ан'и́ки, вѣрог'и, сѣстри);
- 2) існування "голосного визвуку" чи "назвуку" - вокалу, середньо-

- го між звуками /в/ або /о/ після приголосних кінця слова (чо^удо^у-
в'ік^н, чо^удо^ув'ік^д, хлоп^н, н'іш^н, п'іц^н);
- 3) збереження м'якого /р'/ у кінці слів: пісар', рибар', пар',
кбнар';
  - 4) зміна кінцевого /г/в/л/: пир'іт', пор'іт', бир'іт', чап'іза;
  - 5) занепад кінцевого /л/: п'ок'і 'спокіт'^н, наш'і, мої;
  - 6) заступлення звуком /ш/ у середині та кінці слова звука /л/: поне-
д'іўка, гор'іўка, сц'іў, в'іў;
  - 7) збереження м'якості шиплячими (говірка села Жукотин): нож'а,
колач'а, дожж'а, корч'а;
  - 8) поява л-епентетичного на місці /л/: здор'оўл'а, к'роўл'оў.

Другий розділ "Іменикова словозміна бойківських говірок" становить монографічний опис іменикової словозміни п'яти базових бойківських говірок сіл Комарники, Бітля, Либохора, Верхня Яблунька, Жукотин Турківського району Львівської області, аналіз різноманітних змін флексійної структури лексем, синтез спостережень над закономірностями їх словозмінних систем. Аналіз враховує не лише морфологічний, а й граматичний та акцентуаційний рівні.

У підрозділі "Система словозміни говірки села Бітля"^I подається коротка етнічно-географічна довідка, з'ясовується, хто з дослідників свого часу вивчав цю говірку, яка кількість словозмінних типів і підтипів виявлена у говірці. Аналіз типів здійснюється за схемою: а) умовна назва типу; фіксоване закінчення у початковій формі, характер кінцевого приголосного основи; б) таблиця відмінкових закінчень лексем даного типу і всіх мож-

---

^I Так само подається опис словозміни говірок сіл Либохора, Комарники, Жукотин, Верхня Яблунька.

ливих варіантів (лексій; в) перелік лексем, що виявлені як належні до аналізованого типу; г) особливості відмінювання, коментарі, спостереження над різновидами реалізації окремих словоформ.

Зразком характеристики словозміни іменника може служити відмінювання іменників жіночого роду в говірці села Верхня Яблунька.

Тип /н'іч/. Закінчення -ь. Лексеми з кінцевими шиплячими та м'якими приголосними основи.

Таблиця I

	Однина	Множина
Н.	н'іч- <u>ь</u>	нóч-н
Р.	нóч-н	нóч-ий
Д.	нóч-н	нóч-ом, -ам
З.	н'іч- <u>ь</u>	нóч-н
О.	н'іч-ий, -оу, -у, -оуіоу, -оул'оу	нóч-ами
М.	нóч-н	нóч-ох
К.	нóч-н, н'іч-к-о	нóч-и

До цього типу відмінювання належать іменники: н'іч, миц, п'іч, гран', в'іс'ц', долон', гат', мас'ц', пол'ін, р'ін', п'ісл'ан, чл'ад', св'ісц', вн'ідз', старан', брнц', кóп'ін', кóп'іт', загляд', к'іп'ін', куп'іл', студз'ін', обл'іс'ц', весел'іс'ц', стар'іс'ц', мудр'іс'ц', благодяц', сòв'іс'ц', мил'іс'ц', бч'іріт', òс'ін', радз'іс'ц', серс'ц', м'іл', м'ід', кир'т', к'іс'ц', шч'іц', молюдз'іс'ц', чис'ц'.

Особливості відмінювання.

I. Найвна оморфія родового, давального і місцевого відмінків однини.

2. Варіантні флексії -иу, -оу^юу, -оул'оу характерні для лексем н'іч, п'іч, мпл: н'ічоу, н'ічиу, н'ічоу'оу, н'ічоул'оу; п'ічоу, п'ічиу, п'ічоу'оу, п'ічоул'оу; мишоу, мишиу, мишоу'оу, мишоул'оу.
Інші лексеми вживаються із дублетними флексіями -оу, -иу, -у: п'іслан'оу, п'ісланиу, п'іслан'у; ста́ран'оу, ста́раніу, ста́ра-н'у.
3. Флексія -у за частотою вживання конкурує із флексіями -оу, -иу: з добрау в'іс'цоу//в'іс'ц'у//в'істиу; з твою муд'і-с'ц'оу//муд'іс'ц'у//мудростиу.
4. У формах непрямих відмінків відбуваються морфологічні зміни - чергування /о/, /е/ з /і/: віг'іцэ - вігоди, ста́р'іс'ц' - ста́рости, о́с'ін' - о́се^ици з наступною депалаталізацією кінцевого приголосного основи.
5. Існує флективна контамінація форм родового відмінка множини іменників даного типу з іменниками чоловічого роду (з кінцевим м'яким приголосним основи), пор.: но́чий, ма́стий, га́тий і го́стий, ко́ний.
6. Давні флексії -ом, -ох (давальний і місцевий відмінки множини) переважають, а іноді й витісняють більш нові -ам, -ах: но́ч-ом//но́чам, по́но́ч-ох; ми́ш-ом//ми́шам, по́ми́ш-ох; до́лбн'ом, в до́лбн'ох; к'іс'ц'ом, в к'іс'ц'ох; у ста́ран'ох.
7. Неповна парадигма (наявність виключно форм однини) характерна для групи абстрактних іменників типу: ми́л'іс'ц', о́бв'іс'ц', ста́р'іс'ц'.
8. Здатність передавати нерозчленовану й розчленовану множинність мають лексеми: к'іс'ц', дві, три, чотири к'іс'ц'и - к'іс'ц'а; п'іслан', дві, три, чотири п'іслани, п'іслан'а; щ'іц', дві, три, чотири щ'іц'і - щ'іц'а (остання форма змонімічна з де-

мінутивною, пор.: доста шч'іц'а - малийк'е шч'іц'а.

Третій розділ "Бойківська словозміна як цілісний об'єкт дослідження" присвячений типології особливостей словозміни обстежених говірок, подає узагальнену характеристику багатогранності бойківської діалектної словозміни, демонструє значний інвентар афіксів та морфологічних альтернатив. У бойківських говірках у зв'язку із специфікою фонологічних систем, зокрема опозицій за твердістю / м'якістю кінцевих приголосних основ, розвитком задньоязикових та шиплячих приголосних функціонує різна кількість типів парадигм відмінювання іменників, їх підтипів та граматикалізованих парадигм. Множинність типів парадигм зумовлена сукупністю фонетичних, морфологічних, лексико-семантичних і, частково, стилістичних факторів. Часто окремі ряди лексем мають специфічні морфологічні ознаки, що спричиняє їх виділення в окремий підтип відмінювання.

Активні процеси взаємодії типів, міжпарадигматичні зсуви демонструють наведені таблиці "Флексії іменників чоловічого, жіночого, середнього роду", які репрезентують ступінь типологічної близькості власне бойківських говірок і говірок середньозакарпатських та надністрянських, вказують на спільні і відмінні ознаки, динаміку взаємодії елементів парадигм.

Відмінності говірок у галузі словозміни може творити також репертуар лексем, що охоплені певним типом відмінювання у різних говірках. "Наповнення" типу відмінювання у різних говірках відмінне. Це залежить як від структури словника кожної окремо взятої говірки, так і від особливостей її фонологічної структури, напрямів міжпарадигматичної взаємодії. Для кожного конкретного типу є базове гніздо лексем, яке доповнюється специфічними іменниками, характерними для говірки.

Вплив парадигми іменників чоловічого роду з кінцевим твердим приголосним основи засвідчують варіантні флексії *-оў, -ом* орудного відмінка однини іменників типу */гáзда/* (у говірках сіл Либохора, Лукотин), а також форми родового, давального, орудного, місцевого відмінків множини іменників жіночого роду практично всіх типів. Зауважимо, що цей процес відбувається одночасно і в інших суміжних говорах. У таблицях фіксуються і специфічні явища, які простежуються у говірках: дифтонгічні флексії іменників (говірка села Лімна^ж), кінцеві редуковані звуки іменників усіх родів (говірки сіл Гусне, Верхня Яблунька, Бітля, Либохора), архаїчні, варіативні, одиничні і раніше не фіксовані флексії,

У висновках зазначається, що аналіз словозміни іменника бойківських говірок проведено із урахуванням словозмінних особливостей не лише класів, груп іменників, а й окремо взятих лексем; це дозволяє зробити такі загальні висновки:

1. Словозміні бойківських говірок притаманні чітко організовані парадигми динамічного типу, внутрішньопарадигматичні і міжпарадигматичні взаємовпливи, варіантність форм. Зберігаючи значною мірою архаїчні риси, словозміна іменника становить собою відкриту систему, в якій простежуються рівнонаправлені зміни.

2. Фонетичні передумови детермінують поставлення омоформічних флексій. Морфологічні трансформації у досліджуваних говірках не довільні: закінчення переносяться із одного типу відмінковання на інший найчастіше тоді, коли між відповідними відмінковими формами існує функціональний зв'язок або формальна близькість.

---

^ж Говірка с. Лімна не ввійшла у монографічний опис.

3. У різних говірках виділяється неоднакова кількість типів словозміни, кожен з яких може охоплювати неоднорідний репертуар лексем. У різних говірках ті самі лексеми можуть належати до різних типів відмінювання. Тому, крім набору типів відмінювання, релевантну рису досліджуваних говірок становить розподіл іменників за типами.

4. Для бойківських говірок характерні варіантні нетипові афікси, поява яких зумовлена накладанням морфем взаємодіючих типів відмінювання; ці модифікації відзначаються переважно на стику основи і флексій (напр.: млішоуїюу, п'ічоуїюу, н'ічоуїюу, перкоу-д'оу).

5. У досліджуваних говірках широко представлена функціональна ідентичність словозмінних афіксів - наявність паралельних флексій для передачі того самого значення, напр., значення орудного відмінка однини іменників жіночого роду оформляється з допомогою флексій -оу, -иу, -чу, -у; паралелізм флексій може сполучатися з їх додатковим функціональним розмежуванням: д'іукоу, кирницюу, газдинюу, с'іл'у. Диференціація дублетних флексій зумовлює домінування однієї з них, причому інші закінчення не витісняються повністю з ужитку, а лише звужують сферу функціонування.

6. Тип словозміни іменника характеризується відповідною системою відмінкових протиставлень і комплексом відмінкових закінчень. Поліморфність або хитання в закінченнях є ознакою нестабільності типів парадигми. Генералізація одного з варіантів веде до стабілізації типу. Одночасно спостерігається така особливість словозмінних форм, в результаті якої, з одного боку, відбувається скорочення числа словозмінних типів, а з другого, - збільшення кількості варіантних словоформ у парадигмі.

7. Уніфікаційні процеси у межах типів словозміни протікають

по-різному, даючи як власне уніфікацію закінчень, так і ще більшу роздірбненість і мультиплікацію їх у тих випадках, коли відбувається взаємодія типів відмінювання або ж внутрішньопарадигматична взаємодія. Процеси взаємодії парадигм з твердими і м'якими кінцевими приголосними основи також можуть бути оцінені як реалізація тенденції до уніфікації форм словозміни іменників одного роду.

8. Одним з визначальних факторів формування різновидів словозмінних типів є морфологізація фонетичних явищ. Так, ствердіння чи збереження м'якості шиплячих зумовлює зміни морфологічного статусу парадигми, перехід її у відповідний різновид відмінювання, напр.: хѣка, хѣки (Либихора), хѣка, хѣк'і (Бітля, Комарники), хѣка, хѣки (Верхня Яблунька), хѣд'а, хѣж'і (Жукотин).

9. При виділенні типів відмінювання іменників не всі флексії відмінків виявляються однаково релевантними. Для іменників чоловічого роду класифікаційно значимими є флексії родового, давального, знахідного і місцевого відмінків однини; для іменників жіночого роду - орудного відмінка однини. Наявність в обстежуваних говірках особливостей, не властивих виключно одній парадигмі, свідчить про те, що для словозміни бойківських говірок характерна міжпарадигматична взаємодія і на її базі - трансформація відмінкових флексій. Типологія репертуару флексій бойківських, закарпатських і надністрянських говірок, розподіл лексем за типами словозміни переконують наявності спільних шляхів розвитку порівнюваних словозмінних систем.

10. Внаслідок типологічного зіставлення говірок є можливість визначити спільні і відмінні риси кожної з них.

Наприклад, особливістю словозміни іменника говірки села Жукотин є:

а) функціонування варіанта флексії -ови у кличному відмінку множини: кумови, дружбови, сватови;

- б) уніфікація форм родового відмінка множини більшої типів відмінювання іменників жіночого і середнього родів за моделлю відмінювання іменників чоловічого роду (пор.: брат'і́у, свá-х'і́у, мор'і́у, сáрц'і́у);
- в) вживання флексії -н для оформлення кличного відмінка однини іменників чоловічого і жіночого родів: братн, хлопн, газдинн, копáлн;
- г) омоформія давального і місцевого відмінків однини іменників чоловічого і жіночого родів: хлоповн, кугутовн, водровн, воковн;
- д) наявність давніх флексій -е, -ий, -ми, -оми, -ома, -ох, -іх у називному, родовому, орудному і місцевому відмінках множини: зд'і́е, п'і́е, двир'і́й, пал'ці́й, хлопці́й, грибі́н'ми, д'і́-чáт'ми, зв'і́р'ми, пл'і́чмі, кл'і́шч'оми, пал'ц'о́ма, (на) плéч'ох, оч'ох, Пітр'і́х, л'і́гар'і́х;
- е) існування пазвуків у кінці слова в називному відмінку однини іменників чоловічого роду: з'в'і́р'^н, н'і́ж'^н, ч'олов'і́к'^н;
- є) трансформація флексії орудного відмінка однини -оу в -уу (так зване "укання") в іменниках жіночого роду з твердими кінцевими приголосними основи: д'і́укуу, р'і́буу, в'і́роуу, во́їнуу;
- ж) вживання флексії -ну (варіанта флексії -еу) в орудному відмінку однини іменників жіночого роду з кінцевими м'якими приголосними основи: газдин'ну, др'ів'у́тну, ко'ло'т'і́уц'ну;
- з) за зразком неповної парадигми відмінюються іменники, що виступають назвами однорідних предметів і лексеми із суфіксом -от- (п'і́ота, ш'ава́, х'і́пта, м'і́гла, ур'і́жа, ц'і́рата, т'і́сн'ота). Множинність цих лексем передається описово, конструкціями, в які входять слова: п'і́отно, т'і́ма, д'і́ста, м'і́ре, х'і́ара, страхі́ття, кара-каре́зна: п'і́отно ш'ава́, м'і́ре п'і́ми, кара-каре́зна х'і́пти,

доста мармул'ади. Виняток становлять іменники робота і гризота, від яких творяться форми множини: роботá, робот'і́у, роботам, роботá, роботн́, роботáми, (у) роботáх.

Говірка села КОМАРНИКИ.

1. У називному і кличному відмінках множини іменники чоловічого роду можуть мати флексії -и, -а, -ови (браті, брат'á, брато-ви, свати, сват'á, сватови);
2. В орудному відмінку множини в іменниках чоловічого роду відзначено варіанти флексії -ми, -ма, -ома (цигáн'ми, цигáн'ма; сус'ід'ми, сус'ід'ма; в'і́уми, в'і́ума; гáзд'ми, гáзд'ма; цсома, хлопц'ома, отир'ома);
3. Характерним є вживання в орудному відмінку множини флексій -и або -і замість -ами: прийшли, перед л'уди стали; межи учител'і таке говор'ят.
4. Місцевий відмінок однини характеризується дублетними флексіями -ови, -и, -у (цар'ови, цари, цар'у, учитил'ови, учит'ли, учитил'у); антропонімам флексія -и не властива (Андрус'ови, Андрус'у, Миколайови, Миколайу);
5. Орудний відмінок однини іменників чоловічого роду репрезентований безваріантною флексією -ом (кон'ом, хлопц'ом, кóрц'ом, тиждáн'ом);
6. Простежується омоформія флексії -ом орудного відмінка однини з давальним відмінком множини іменників чоловічого і середнього родів (трибин'ом, д'і́учат'ом, вдмид'ом, з'в'ір'ом, хусц'ат'ом, йейц'ом, мор'ом). Намітилася тенденція переміщення наголосу з основи на флексію у згаданих формах окремих лексем: сонц'ом - сонц'ом, мор'ом - мор'ом, м'іс'ц'ом - м'іс'ц'ом. Інші випадки такої омоформії з'ясовуються контекстуально (п'ішо́у іс хлопц'ом; пов'іч хлопц'ом).

Говірка села ЛИБОХОРА:

1. В орудному відмінку множини поширені флексії -ома, -ми (псомá, хлопц'ома, кон'ома, ол'ін'ома, зло^уд'їїми, скотар'ми, госц'-ми, учитил'ми);
2. Короткі фінальні голосні - пазвуки-фіксуються у називному та знахідному відмінках іменників з основою на твердий приголосний (н'іж^н, п'іч^н, райтáк^н);
3. У давальному відмінку однини закріпилися варіантні флексії -и, -і, омоформічні з місцевим відмінком (камени, коні, оц'і, нóc'і);
4. Лексеми з кінцевим приголосним основи /г/у називному відмінку однини виступають із кінцевим -ій, який іноді редукується (пир'іг — пир'ій — пир'і; обо^ур'іг — обо^ур'ій — обо^ур'і; бир'іг — бир'ій — бир'і); у непрямих відмінках кінцевий /г/ може з'являтися або ж альтернувати з /й/ (пирогá, пирогом, але бе^нр'ій, бир'їна);
5. Іменники з конкретним речовинним значенням кл'аг, часник, бе^нр'їнок, мац та абстрактні іменники смúток, ужиток, стá-р'іс'ц', рад'іс'ц' мають лише парадигму однини; значення множини може виражатися описовими конструкціями типу: дóста смúтку, поúно кл'áгу, лáска Бóжа часнику, мац'іц'ко т'ут'уну;
6. Іменники жіночого роду з кінцевими м'якими приголосними основи (крім запозичених з формантом -їна) у давальному відмінку однини мають флексію -н (газдіни, камазóлы, стúн:н, зовїни, але гиоргинїї, ресторац'її, ма́нóр'її);
7. Внаслідок аналогії жіночого роду до іменників чоловічого роду у формах родового відмінка множини іменників жіночого роду

вживаються флексії -р, -іў (свах'іў, свах, пр'ах'іў, пр'ах, блих'іў, блих);

8. Лексеми жоуч, гран' виявляють хитання в роді у формах родового, давального, рідше орудного відмінків (жоучи, жоуча, жоучи, жоўчу, жоўчом, жоўчоў; якої гране? ясного гране?);
9. Іменники б'іл'авіна, л'убка належать до спільного роду (м'ій б'іл'авіна, мока б'іл'авіна; йіден л'убка, красна л'убка);
10. Функціонує значна група іменників із флексіями -ми, -ма в орудному відмінку множини іменників різних родів (брат'мі, брат'ма; суд'мі, суд'ма; удовиц'ми, удовиц'ма; д'іучат'ми, д'іучат'ма; дзірн'ат'ми, дзірн'ат'ма; збан'ат'ми, збан'ат'ма);
11. У місцевому відмінку множини іменники жіночого і середнього родів з кінцевими твердими приголосними основи, вживаючись із флексією -ох з м'якими попередніми приголосними, переходять до м'якого типу відмінювання (д'іучат'ох, с'ц'ін'ох, загород'ох, сістр'ох, видр'ох, кол'ін'ох, дзірн'ат'ох).

Говірка села ВЕРХНЯ ЯБЛУНЬКА.

1. Поширення форм відмінювання іменників одного типу на інший є причиною того, що у говірці функціонують дублетні закінчення: давального відмінка -ови, -і (вокови, воц'і, кон'ови, кони); орудного відмінка однини -оў, -иў, -у (с'іл'оў, с'іл'у, соліў); родового відмінка множини -р, -іў, -ий (газдин', газдин'іў, газдиний); давального відмінка множини -ом, -ім, -ам (зв'ір'ом, зв'ір'ім, зв'ір'ам); орудного відмінка множини -ми, -ома, -ма (дз'іучац'ми, кол'ін'мі, пал'ц'ома, кл'ішч'ома, хлопц'ма, в'іўма);
2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого роду, як і в парадигмі однини в цілому, виразна тенденція уникнення морфологічних чергувань кінцевого приголосного основи, збереження /г/, /к/, /х/ у більшості словоформ однини, вживання закін-

чення -у (страху, шамбарку, с'н'ігу, с'іраку, вотирку); лише в лексемах ко^ужух, по^ур'іг, обо^ур'іг, пир'іг, анцуг наявне чергування, що пов'язане із закріпленням флексії -і (кожу^с'і, пороз'і, пироз'і);

3. Варіантне закінчення -а (називний відмінок множини) належить до рідкісних і утворює дублетні форми типу: вуси, вуса, св'і-ті, св'іта, хл'ібі, хл'іба, вила, вила, рукаві, рукава, шуб-рі, шубра, сн'ігі, сн'іга, грибни, грибн'а;
4. Спостерігається розмежування окремих форм у плані градації вираження однина - розчленована множинність - збірність (па-п'ір' - два, три пап'ір'і - пап'ір'а; пин' - два, три пн'і - пн'іуїа; волос - два, три волоси - волос'а);
5. У давальному та місцевому відмінках однини іменників жіночого роду спостерігається відхилення від м'якого типу основи, коли після депалаталізованого консонанта виступає флексія -н (гавдінн, Марсн, камазолн, стұл'нн, осинн, вігодн);
6. В орудному відмінку однини іменників жіночого роду відзначено флексії -оу, -е^ну, які вживаються тільки з іменниками на позначення осіб; у інших випадках вживається флексія -оу (зо-виц'оу, зовице^ну, Ан'ц'оу, Анце^ну, хоч грибн'оу, станвоу, рукоу);
7. Іменники жіночого роду в орудному відмінку однини фіксуються із флексіями -оуйоу, оул'оу, -оуйу, -оул'у (н'ічоуйоу, н'і-чоул'оу, н'ічоул'у, н'ічоуйу; цёркоуйоу, цёркоул'оу, цёркоуйу, цёркоул'у; мішоуйоу, мішоул'оу, мішоуйу, мішоул'у).

Говірка села БІТЛЯ.

- I. Іменники, які вказують на національність особи чи харак-теризують її за місцем проживання, можуть мати давню флексію -е у називному і кличному відмінках множини (цигáne, тата́ре,

б'ітл'ане, криучане, нижн'ане, либух'ірце), хоч домінуючими виступають прикметникові форми або описові іменниково-прикметникові структури (то хлоп борин'с'кий; тот - йав'ір'с'кий; чолов'як іс Турк'и);

- Іменники чоловічого і середнього родів у давальному відмінку однини вживаються із флексіями -ов'и, -ов'і (братов'и, хлопчийков'и, чоловів'іков'і, учитил'ов'і);
- Лексема утиц' у давальному відмінку однини вживається із варіантною флексією -іу (в'ітц'ов'і - в'іт'ц'іу);
- Іменник з'ат' в орудному відмінку множини вживається із закінченням -мами, що, очевидно, постало внаслідок контамінації (з'ат'ами і з'ат'мі - з'ат'мами);
- Відзначені залишки форм двоїни лексеми воук (йал'іуку воуц з':іли; так'их ім щ'і воуцци ни вид'іу; пустилис'а пси б'ічи за воуц'ми);
- У родовому відмінку однини іменники жіночого роду з кінцегими твердими приголосними основи вживаються із флексіями -и та -о з носовим призвуком (o^H) (бабо, жоно, ребо, кол'адоб, головоб, керво);
- Флексія -у орудного відмінка однини за частотою вживання конкурує із флексією -оу (з доброу в'іс'ц'у, в'іс'ц'оу; іс свою мудр'іс'ц'у, мудр'іс'ц'оу; ударну долон'у, долон'оу);
- Лексема мати у всіх відмінках, крім називного однини, фіксується з довгим звуком/т:/ (мат:ири, мат:ір'у, мат':ір'оу, мат:ир'і, мат:ир'іу, мат:ирами, мат:ирах).

Модельювання системи словозміни іменника кожної окремої говірки має підстави зробити висновок, що у досліджених бойків-

ських говірок є тенденція до збереження значної кількості типів відмінювання; характерним для діалектної словозміни є розширення числа типів за рахунок лексем, що становлять собою граматикизовані парадигми; при наявності чітко виявленої варіативності є базовий інваріантний центр цих говірок.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях:

1. Діалектний матеріал рідної мови як один із засобів виховання майбутніх педагогів // Шляхи поліпшення підготовки студентів до виховної роботи в початкових класах у процесі викладання навчальних дисциплін. - Тези доп. - Дрогобич, 1990. - С.11-12.
2. Особливості бойківської словозміни іменників жіночого роду // Проблеми української діалектології на сучасному етапі. - Тези доп. - Житомир, 1990. - С. 85-87.
3. Характерні особливості бойківської словозміни у "Галицько-руських приповідках" І.Я.Франка // Конференція, присвячена 50-річчю Дрогобицького педагогічного інституту ім. І.Я.Франка. - Тези доп. - Дрогобич, 1990. - С. 100-101.
4. Спостереження над особливостями словозміни іменника в "Галицько-руських приповідках" І.Я.Франка // І.Я.Франко і національне відродження. - Тези доп. - Львів, 1991. - С. 176-178.
5. Словозміна іменника у говірці села Верхня Яблунька // Діалектологічний збірник. - К.: Наукова думка (у друку).

№ 7

Підписано до друку 11.11.1992р.Об.2,2.Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир.100.Зам.558.Безплатно.

101 КМІ ім.Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.

